

Fenomenul „frontierist”.

Reprezentarea „trădătorului” de țară în imaginarul Securității din anii '80

Lucica Nicoleta PĂCURAR*

Abstract

The Illegal Border Crossing Phenomenon. The Representation of the "Traitor" in the Imaginary of the Securitate, during the '80s.

Almost all socialist countries were confronted with a social phenomenon that proved the resistance of a large part of the population to communist regimes – illegal emigration. Travel restrictions imposed by communist regimes to suppress emigration to the West have led some citizens, who wanted a better and freer life for themselves and their families, to try dangerous forms of escape, such as fraudulent border crossings. During Nicolae Ceausescu's time, the phenomenon increased in intensity in direct proportion to the deepening of the political and economic crisis, becoming a serious problem for the authorities. Therefore, a repressive mechanism was conceived and implemented by the force structures of the communist state, led by the Securitate, in order to eradicate the phenomenon. In the context of amplifying conspiracy theories in propaganda narratives, fugitives were increasingly identified with traitors. The action of fleeing S.R.Romania was not seen as an aspiration to a better life for individuals, but as a method of denigrating the image of the country and its leader, being encouraged by "hostile foreign forces".

Keywords: *communism, repression of human rights, emigration, illegal border crossing, Securitate*

Opțiunea masivă a românilor pentru emigrarea în Occident, exprimată tot mai acut în anii finali ai dictaturii ceaușiste, a constituit o formă tacită de respingere a regimului care s-a manifestat la nivel de mase, atingând inclusiv sfera privilegiaților – nomenclatura¹ și Securitatea.² În condițiile în care o călătorie într-un stat apusean

* Universitatea „Babeș-Bolyai”, Mihail Kogălniceanu 1, 400084, Cluj-Napoca, România (lucicapacurar82@gmail.com).

¹ Lavinia Betea face o trecere în revistă a „defectărilor” în Occident ale „beizadelor roșii” din Cartierul Primăverii. În anii '80 au emigrat într-un număr semnificativ copiii unor nomenclaturști din prima linie: singurul fiu al lui Ion Gheorghe Maurer, fiul lui Emil Bodnăraș, una din fiicele lui Leonte Răutu, fiica adoptivă a lui Pantelimon Botnarenko, fiica scriitorului Eugen Jebeleanu, fiica lui Maxim Berghianu, ambii copii adoptați de Alexandru Bârlădeanu și copii lui Grigore Preoteasa. Lavinia Betea, *Viața lui Ceaușescu.Tiranul* (Târgoviște: Cetatea de Scaun, 2015), 180-181.

² Exponentul de top al D.S.S. care se înscrie în categoria „fugarilor” este adjunctul Direcției de Informații Externe, generalul Ion Mihai Pacepa, însă lista defectorilor din rândul spionilor este mai

nu era accesibilă oricui (doar membrilor „elitei roșii” sau diferiților specialiști angrenați în parteneriate tehnico-economice), pentru cei fără privilegiul dezideratului evadării putea fi atins printr-o acțiune care presupunea riscuri majore, chiar capitale: trecerea frauduloasă a frontierei. Potrivit scriitorului William Totok, fuga din România comunistă a fost „o prezență constantă a societății românești, cunoscând intensități diferite care reflectau indirect gradul de acceptare sau de refuz al sistemului politic și economic de către o anumită categorie a populației.”³ Deși acest fenomen social s-a manifestat de-a lungul întregii perioade comuniste, anii '80 au reprezentat etapa de apogeu, când a dobândit caracteristici de psihoză în masă. În volumul biografic „Mein Vaterland war ein Apfelkern”, Herta Müller vorbește despre intensitatea fenomenului emigraționist: „Cu excepția sărăciei, dorința de a fugi reprezenta a doua cea mai cuprinzătoare însușire comună din țară. Oamenii erau literalmente bolnavi de fugă. ... Fuga devenise o obsesie.”⁴ Scriitoarea a resimțit cu atât mai acut această nevoie de evadare cu cât a devenit parte a unui mediu – acela al intelectualității germane din Timișoara care, pe lângă dificultățile socio-economice specifice perioadei, se confrunța și cu suspiciunea permanentă a Securității. Complet contaminată de retorica naționalistă a lui Nicolae Ceaușescu,

lungă și indică gradul de respingere a regimului la vârf, de către cei angajați să-l apere. Într-o notă-raport a UM 0920/DIE din 29.11.1979 privind „analiza situației unor foști ofițeri DIE care au trădat în timp ce se aflau în misiune în exterior”, document elaborat după „fuga” lui Pacepa, sunt consemnate 9 defectări comise de cadre de spionaj cu acoperire diplomatică sau comercială. Printre cei menționați, sunt relevanți din punctul de vedere al pozițiilor deținute dar și a repercusunilor create de defectarea lor: lt.col. Iacob Ioan, lucrător operativ în cadrul biroului Franța sub acoperirea de funcționar internațional la UNESCO, a cărui dezertare în 25 iulie 1969 a determinat căderea întregii rețele creată de gr. mr. Mihai Caraman, șeful lectoratului Paris; lt.col. Dumitrăchescu Constantin care dezertează în 1972 la Tel Aviv din poziția de șef al rezidenței DIE din Israel; lt.col. Marcu Ioan, ofițer deplin conspirat în Ministerul Comerțului Exterior care defectează în 1976 din poziția de șef al Agenției economice române la Teheran, cerând azil politic în Canada. Documentul este redat integral de Liviu Țăranu: „Evoluția Direcției de Infomații Externe și defectorii din spionajul românesc (1958-1978)”, *Caietele CNSAS* I, nr. 1 (2008):146-161, http://www.cnsas.ro/documente/caiete/Caiete_CNSAS_nr_1_2008.pdf.

³ William Totok: „Fenomenul frontierist – un capitol uitat din istoria comunismului românesc”, <https://www.dw.com/ro/fenomenul-frontierist-un-capitol-uitat-din-istoria-comunismului-rom%C3%A2nesc/a-4100952>, accesat la 14.05.2020. William Totok (n. 1951, Comloșu Mare, jud. Timiș) este scriitor german, originar din România. A emigrat în R.F. Germană în 1987. Este cofondator al „Aktionsgruppe Banat” („Grupul de Acțiune Banat”) format din scriitori de limbă germană care aveau o atitudine critică, de respingere, a literaturii angajate politic. A fost urmărit de Securitate, anchetat și ținut în arest preventiv (1975-1976) pentru "propagandă împotriva orânduirii socialiste". Motivul invocat inițial de autoritățile comuniste pentru arestarea sa a fost cel de „tentativă de trecere ilegală a frontierei”, în contextul în care W.Totok s-a deplasat împreună cu un grup de prieteni în localitatea sa natală situată în zona de graniță. Vezi Johann Steiner, Doina Magheți, *Mormintele tac. Relatări de la cea mai săngeroasă graniță a Europei*, vol. I (Iași: Polirom, 2009), 27-28.

⁴ Cartea reunește discuțiile purtate de laureata Nobel pentru Literatură cu jurnalista austriacă Angelika Klammer, la Berlin, în perioada decembrie 2013 – ianuarie 2014. Herta Müller, *Patria mea era un sâmbure de măr*, trad. Alexandru Al. Șahighian (București: Humanitas, 2016), 132.

tot mai agresivă spre finalul anilor '80, instituția de poliție politică trata grupurile minoritare care aveau conexiuni cu străinătatea (etniile germană și maghiară, cultele neoprotestante) ca pe niște entități alogene. Membrii acestora (și cu atât mai mult exponenții elitei culturale) erau văzuți drept străinii din interiorul Cetății, susceptibili de a întreține relații cu „elemente străine ostile” și de a se lăsa convinși de propaganda „neofascistă”, „iredentist-hortystă” sau „imperialistă”, inclusiv cu privire la opțiunea emigrării.⁵

Pentru locuitorii Banatului ideea fugii era mai tentantă, deoarece față de restul cetățenilor R.S. România aveau câteva avantaje care facilitau reușita: apropierea de graniță și faptul că nu trebuiau să-și justifice prezența în zonă ca restul cetățenilor⁶, cunoașterea micro-geografiei zonei de frontieră, legăturile cu coetnici (români, sârbi sau germani) din R.S.F. Iugoslavia și faptul că o parte a populației deținea permise de mic trafic la frontieră. Deținerea unui astfel de permis îi dădea posibilitatea posesorului să efectueze 12 deplasări pe an în țara vecină, pe o fâșie care se întindea pe o adâncime de 15 km de la frontieră, în localitățile prevăzute în acordul bilateral.⁷ Așadar aici fenomenul s-a manifestat mai intens. Statistica realizată de Securitate la nivel național, pentru anul 1980, arăta că 65% dintre persoanele care au acționat la frontieră proveneau de pe raza județelor Timiș (1112 persoane), Arad (243) și Caraș-Severin (222).⁸

La finalul anilor '80 febra plecărilor ilegale a cuprins toată țara, cu o preponderență mai mare în județele din Banat, Crișana, Transilvania și în Capitală. Pentru mulți aceasta era singura soluție de a scăpa de condițiile de trai

⁵ Aron Bordea, „Măsuri de profil și elemente specifice de cooperare și conlucrare, inițiate pentru cunoașterea și contracarea efectelor acțiunilor propagandistice ostile, de instigare și subminare ideologică, desfășurate de centre și organizații reacționare din străinătate împotriva țării noastre,” *Securitatea* 2 (1986), 72-76, http://www.cnsas.ro/documente/periodicul_securitatea/Securitatea%201986-2-74.pdf. Aron BORDEA a deținut funcția de șef al Direcției I – Informații Interne, în perioada 1 iunie 1980-1 august 1986, după această dată fiind numit în funcția de șef al Direcției de Pașapoarte, Evidența Străinilor și Controlul Trecerii Frontierei, până în februarie 1990. Nicolae Ioniță, „Șefii unităților centrale și teritoriale de Securitate. 1948-1989,” *Caietele CNSAS VII* 1(2014), 20, http://www.cnsas.ro/documente/caiete/Caiete_CNSAS_nr_13_2014.pdf.

⁶ Potrivit art. 5 din Decretul Consiliului de Stat nr. 678/07.10.1969 privind regimul de pază al frontierei de stat a Republicii Socialiste România, persoanele din alte zone ale țării care ajungeau în „zona de frontieră” erau obligate să-și anunțe prezența, în maxim 24 de ore, la organele locale ale miliției. „Zona de frontieră” este definită astfel de art. 2, lit. a) al decretului sus-menționat: „alcătuită din teritoriul comunelor, orașelor și municipiilor care au, potrivit organizării administrative a teritoriului R.S. România, limita comună cu frontiera de stat, mai puțin teritoriul municipiului Constanța”. Decretul Consiliului de Stat nr. 678, *Monitorul Oficial*, nr. 106/7 octombrie 1969, http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.htm?act_text?id=1401.

⁷ Acordul bilateral dintre Guvernul Republicii Socialiste România și Guvernul Republicii Socialiste Federative Iugoslavia privind micul trafic de călători în zona de frontieră, aprobat prin H.G. 988/1970, *Buletinul Oficial*, nr.101/10 august 1970, <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/21494>.

⁸ Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității [în continuare ACNSAS], dos. D-10421, vol. 2, 36.

dezumanizante. Fenomenul a avut o manifestare ascendentă, invers proporțională cu eforturile Securității de a-l stopa și direct proporțională cu accentuarea penuriei generalizate, urmare a politicii economice și sociale aberante a regimului. Într-un document al Centrului de Informatică și Documentare (C.I.D.)⁹, datat 5 septembrie 1986, privind situația centralizată la nivel național, pe primele nouă luni ale anului 1986, în problema „Persoane care au refuzat înapoierea în țară ori au intenții de trecere frauduloasă a frontierei de stat”, este prezentată o situație statistică în care se poate observa că toate inspectoratele județene aveau în lucru dosare de urmărire informativă pe această linie de muncă. Firesc, județele din vestul țării erau fruntașe: Timișul ocupa primul loc în acest clasament cu 2049 persoane suspecte că intenționează să treacă fraudulos frontiera, urmat de Arad cu 934 persoane și Caraș-Severin cu 517 persoane. Comparativ, județele din estul și sudul țării înregistrau, în medie, câteva zeci de persoane aflate în monitorizare¹⁰, Ialomița înregistrând minimul pe țară, cu 32 de persoane.¹¹

Importanța fenomenului pentru regim

Fenomenul migrației ilegale a avut implicații politice. În anii '80, când societatea românească era închistată în supunerea generalizată față de totalitarismul ceaușist, situație determinată de instituționalizarea fricii, de exacerbarea cultului personalității și a propagandei naționaliste¹², fuga românilor în Occident a reprezentat singura formă de ruptură față de regim. În plan extern a contribuit la alterarea imaginii lui Nicolae Ceaușescu și a raporturilor lui cu statele vestice iar în plan intern a devenit un risc prin potențialul de mobilizare în rândul anumitor categorii de populație (tineretul și – foarte periculos – muncitorimea) care devin tot mai opace la politica de îndoctrinare și tot mai receptive față de valorile socio-economice și culturale ale Vestului. Opțiunea pentru emigrarea în condiții de risc major, prin trecerea ilegală a frontierei, a constituit o puternică formă de denunțare indirectă a lipsei libertăților fundamentale (de emigrare și de circulație) și a sărăciei profunde ce afecta majoritatea populației în anii '80. Nimeni nu ar fi plecat dintr-o societate prosperă, deci abandonul constituia o dovadă de netăgăduit, pentru exterior, a falimentului „societății socialiste multilateral dezvoltate”. Aceste potențiale riscuri la adresa stabilității monolitice a regimului explică reacția

⁹ Structură centrală a D.S.S. cu atribuții de arhivare, centralizare, sinteză și analiză a datelor la nivelul întregii instituții.

¹⁰ Monitorizarea consta fie în „supraveghere informativă” care se realiza pentru maxim 6 luni, fie în „urmărire informativă” care se derula pe o perioadă mai îndelungată, fiind instrumentată în cadrul unor dosare în care se adoptau planuri de măsuri complexe, constând inclusiv în aplicarea de tehnici de interceptare.

¹¹ ACNSAS, dos. D-10790, vol. 2, 51-53.

¹² Vladimir Tismăneanu vorbește de un „pesimism istoric” ce a cuprins societatea românească, determinat de o certitudine colectivă cu privire la perenitatea regimului, fapt ce explică și lipsa de coeziune a actelor disidente. Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate* (București: Humanitas, 2014), 247.

categorică a dictatorului, transferată în plan acțional către sistemul represiv (securitate – miliție – grăniceri). Plecarea definitivă, indiferent de formă (legală sau ilegală) constituia o critică tacită, iar Nicolae Ceaușescu era deosebit de sensibil la critică. Vladimir Tismăneanu explică această sensibilitate, precum și menținerea „ortodoxiei ideologice” sau exacerbara cultului personalității, prin existența unui puternic sentiment de inferioritate izvorât din lipsa legitimității.¹³ Diferența de abordare a statelor socialiste în ceea ce privește regimul de acordare a pașapoartelor poate fi pusă în conexiune cu nivelul de legitimitate al regimurilor. Dacă luăm exemplele extreme ale R.S.F. Iugoslavia și R.S. România, în țara vecină permisiunea cetățenilor de a călători și chiar de a munci în Vest (Austria sau Italia), benefică pentru bunăstarea populației și creșterea nivelului economiei, nu era văzută drept un risc la adresa regimului, deoarece Iosif Broz Tito era sigur pe legitimitatea sa. În schimb, Nicolae Ceaușescu a activat toate mecanismele disponibile pentru a anihila această formulă tacită a criticii, luând măsuri pentru: a) a limita emigrările definitive (cu excepția celor care erau profitabile financiar sau în planul politicii externe¹⁴), b) a îngreuna posibilitățile de călătorie (chiar și în statele socialiste) și c) a descuraja, inclusiv prin metode violente, fuga peste graniță. Pentru a exemplifica modul în care se raporta Nicolae Ceaușescu la fenomenul migrației, redăm următoarele indicații date membrilor Comitetului Politic Executiv: „Sunt partizanul unor reduceri substanțiale a plecărilor în străinătate, în Vest, chiar și pentru activiști.” Pentru a se evita rămânerea în străinătate a persoanelor cărora li se aproba plecarea, în „prelucrările” pe care autoritățile erau obligate să le facă era necesar, potrivit dictatorului, să se explice că: „nivelul de dezvoltare în care se găsesc aceste țări este așa de ridicat datorită unei perioade îndelungate a exploatării coloniilor... Este adevărat că acolo capătă un salariu mai mare, dar aceasta ... datorită faptului că zeci de ani au jefuit colonii și chiar și România au jefuit-o.”¹⁵

Diabolizarea „frontieristului” în discursul Securității:

Discursul demagogic naționalist i-a transformat pe toți cei care își manifestau intenția de emigrare în inamici ai societății socialiste, „trădători” care s-au lăsat corupți de „non-valorile” Occidentului. Virulența propagandei îi viza în primul rând pe cei care plecau ilegal, fie că treceau fraudulos frontiera, fie că refuzau întoarcerea după expirarea termenului de valabilitate a vizei, însă și persoanele care solicitau plecarea definitivă prin metode legale riscau să intre în atenția Securității

¹³ Tismăneanu, *Stalinism ...*, 259; Vladimir Tismăneanu, *Fantoma lui Gheorghiu – Dej* (București: Humanitas, 2008), 88-89.

¹⁴ Acordarea dreptului de emigrare pentru evrei a devenit, potrivit Laviniei Betea, „asul din mânecă pentru obținerea clauzei națiunii celei mai favorizate și menținerea bunelor relații politico-economice cu statul Israel”. Betea, *Viața lui Ceaușescu*, 91.

¹⁵ Mihnea Berindei, Dorin Dobrințu și Armand Goșu (editori), *Istoria comunismului din România. Documente Nicolae Ceaușescu (1965-1971)*, vol. II (Iași: Polirom, 2012), 539.

deoarece însăși exprimarea opțiunii pentru emigrare îi transforma în suspecti.¹⁶ Caracterul xenofob al ideologiei din perioada finală a dictaturii ceaușiste, asimilat și exploatat de Securitate pentru a-și fundamenta activitatea, a fost folosit și pentru a justifica tratamentul față de transfugi. Pe parcursul anilor '80 se înregistrează o radicalizare a poziției Securității în raport cu această categorie de persoane. Fugarii erau analizați în aceeași cheie ca și membrii exilului românesc, adică erau percepuți drept instrumente ale „puterilor imperialiste ostile” care acționau pentru a defăima realizările socialismului românesc.¹⁷ Asocierea emigrării în Occident cu trădarea de țară se adâncește odată cu amplificarea teoriilor conspiraționiste de la finalul deceniului. Toate realitățile negative erau interpretate în siajul existenței unei conspirații mondiale împotriva României, orchestrată de către „imperialiști”, în tandem cu țări surori din Blocul Socialist (U.R.S.S., Ungaria), pentru a anula politica de independență promovată de „iubitul conducător”. Potrivit lui Lucian Nastasă, în comunism, „ideea de conspirație a devenit un veritabil mit mobilizator [...] a îndeplinit o funcție socială de prim ordin, fiind utilizat cu mare eficacitate de puterea politică”. În fapt, pentru a-și legitima existența, Nicolae Ceaușescu avea nevoie de „conspirația mondială”, de acțiunile „agenturilor străine”, materializări ale conceptului mentalitar al „dușmanului din exterior”. Astfel dictatorul se putea erija în apărătorul indispensabil al Patriei, în „conducătorul salvator”, „creator al unei noi grandori colective” – „epoca de aur”.¹⁸ Frontieriștii sunt conexați la această paranoia a conspirației deoarece sistemul nu putea admite că existau români care întorceau spatele „mărețelor” realizări ale „epocii Nicolae Ceaușescu”, acest lucru ar fi echivalat cu recunoașterea eșecului. Așadar, motivele imaginate de Securitate ca fiind generatoare ale fenomenului nu aveau nicio legătură cu resorturile care-i împingeau pe români spre Occident. În viziunea autorităților comuniste, decizia românilor de a pleca era influențată de propaganda străină ostilă, exercitată prin discursul critic („antiromânesc”) al posturilor de radio considerate oficine ale serviciilor de informații vestice, între care Radio Europa Liberă era văzut drept principal promotor al emigrării.¹⁹ Securitatea aprecia că spionajul vestic acționează

¹⁶ Potrivit col. Petru Crai – șeful Inspectoratului Județean Arad în 1975, rezolvarea cererilor de plecare definitivă în străinătate trebuia să se realizeze, după o atentă verificare a Serviciului Pașapoarte și a organelor operative de Securitate și Miliție, „în interesul statului român – inclusiv al Securității,” *Securitatea* 1 (1975), 19, http://www.cnsas.ro/documente/periodicul_securitatea/Securitatea%201975-1-29.pdf.

¹⁷ Aron Bordea, „Cunoașterea și neutralizarea acțiunilor cu caracter fascist, naționalist-iredentist, de propagandă ostilă la adresa R.S. România puse la cale de străini, pe timpul șederii lor în țara noastră,” *Securitatea* 3 (1985), 11-20, http://www.cnsas.ro/documente/periodicul_securitatea/Securitatea%201985-3-71.pdf; Ioan Toma și Georges Alexandru, „Aspecte ale politicii duplicare a țărilor capitaliste în domeniul drepturilor și libertăților cetățenești,” *Securitatea* 2 (1985), 66-70, http://www.cnsas.ro/documente/periodicul_securitatea/Securitatea%201985-2-70.pdf.

¹⁸ Lucian Nastasă, „Conduita conspirativă sub regimul comunist: mit și realitate”, în *Miturile comunismului românesc*, ed. Lucian Boia (București: Nemira, 1998), 199-200.

¹⁹ Gheorghe Ceaușu, Gheorghe Badea, „Mutații survenite în situația operativă de securitate din zona de frontieră și modalități specifice de realizare a conceptului de prevenire în rândul militarilor

concertat pentru a-i convinge pe români să fugă, pentru ca astfel imaginea României să fie discreditată la nivel internațional. Se considera că fugarii devin resurse informaționale prețioase pentru structurile de informații ale Occidentului. Considerăm edificator, în acest sens, un fragment dintr-o evaluare a colonelului Gheorghe Preoteasa care, la începutul anilor '80, coordona la nivel național activitatea de prevenire a plecărilor ilegale: „elementele care acționează la frontiera de stat ... sunt potențial periculoase din punct de vedere al secretelor pe care le dețin, al acțiunilor pe care le pot întreprinde împotriva statului român”.²⁰ Această conexiune cu spionajul îndreptătea regimul să considere că eradicarea fenomenului este de competența Securității, chiar dacă majoritatea fugarilor erau oameni simpli, fără acces la funcții care să-i fi adus în posesia unor informații sensibile, cu caracter secret.

Din analiza discursului Securității, materializat în rapoarte interne sau luări de cuvânt în ședințele cadrelor de conducere, se poate identifica o tipologie a vinovățiilor imaginate de lucrătorii instituției în raport cu aspiranții la emigrarea în Occident. Smaranda Vultur, analizând limbajul folosit de Securitate, atrage atenția că prin acesta s-a asigurat o remodelare a realității din perspectivă ideologică. Faptele au fost reinterpretate în vederea includerii lor sub cupola unor etichete incriminatoare. Securitatea a creat un „univers al culpelor ideologic instituite” în raport cu care erau explicate faptele, generându-se astfel o distorsionare a realității în documentele interne ale instituției.²¹ Cea mai importantă vină care li se imputa „fugarilor” era de natură *politico-ideologică*. Aceștia erau catalogați drept „indivizi cu concepții etice și politice incompatibile cu sistemul nostru socialist”²² sau „persoane cu trăsături, mentalități și concepții de esență burgheză, străine concepției materialist-dialectice despre lume și viață.”²³ Prin valorizarea și alegerea modelului democratic capitalist, din perspectivă ideologică, aceste persoane s-au autoplasat în afara sistemului socialist, pactizând cu adversarul. Explicația dată de Securitate

trupelor de grăniceri,” *Securitatea* 3 (1985), 38, http://www.cnsas.ro/documente/periodicul_securitatea/Securitatea%201985-3-71.pdf.

²⁰ Gheorghe Preoteasa, Constantin Pleșea, „Căi de îmbunătățire a selectării locurilor, obiectivelor, mediilor și persoanelor care trebuie supravegheate informativ prioritar, în vederea prevenirii actelor de trecere frauduloasă a frontierei și de refuz al înapoierii din călătoriile efectuate în străinătate,” *Securitatea* 3 (1983), 42, http://www.cnsas.ro/documente/periodicul_securitatea/Securitatea%201983-3-63.pdf.

²¹ Smaranda Vultur, „Viață cotidiană și supraveghere în anii '70-'80. Dosarele de urmărire individuală ca resursă memorială,” în *Anuarul IICMER. Represiune și control social în România comunistă*, coord. Adrian Cioflâncă, Luciana M. Jinga, vol. V-VI (Iași: Polirom, 2011), 346-349.

²² Vasile Mihăilă, „Se impune ridicarea calității și eficienței muncii de securitate pe linia combaterii infraționiilor de frontieră,” *Securitatea* 1 (1975), 16, http://www.cnsas.ro/documente/periodicul_securitatea/Securitatea%201975-1-29.pdf.

²³ Ceașu, Badea, „Mutații survenite ...”, 38. Gheorghe Huluța, Traian Oancea, „Cîteva concluzii privind activitatea postului de radio „Europa Liberă” pe linia racolării unor cetățeni români și a folosirii lor în calitate de angajați ori colaboratori,” *Securitatea* 3 (1984), 38, http://www.cnsas.ro/documente/periodicul_securitatea/Securitatea%201984-3-67.pdf.

pentru eșecul îndoctrinării în cazul acestei categorii de concetățeni indica două forme de vinovăție: una indirectă, mai puțin gravă, plasată sub semnul ignoranței, constând în „lipsa de educație și conștiință socialistă”²⁴ și una directă, de o gravitate deosebită, constând în lipsa de patriotism²⁵ sau cu alte cuvinte, trădarea de patrie. În vreme ce în primul caz, accentul cade pe neînțelegerea superiorității sistemului socialist de valori, fapt ce i-a adus pe unii concetățeni, mai ales pe cei foarte tineri, în situația de a se lăsa păcăliți de „propaganda străină ostilă”, în al doilea caz este indicată o atitudine asumată, de trădare ideologică conștientă, materializată prin refuzul sistemului socialist și menținerea fidelității față de modelul burghez, „retrograd”. Practic, această explicație îl plasează pe optantul pentru emigrare în categoria dușmanului de clasă. Este relevant să precizăm că eticheta lipsei de patriotism a fost folosită mai frecvent decât aceea a lipsei de educație ideologică pentru a explica fenomenul migrației ilegale.

În strânsă relație cu trădarea este invocată o altă vină, cea *morală*. Fugarii sunt considerați „elemente descompuse moral, declasate”²⁶, se plasează în afara moralei socialiste dar și a moralei tradiționale, aceea care îi dictează individului să fie fidel țării în care s-a născut.

O a treia formă de vinovăție este cea *socială*, dictată fie de oportunism, fie de superficialitate sau ignoranță. Forma agravantă a vinei sociale consta în interesul egoist al individului de a avea un nivel de trai mai ridicat („doar pentru niște interese materiale, astfel de elemente acționează împotriva intereselor țării”).²⁷ Considerăm că prin indicarea de către lucrătorii Securității a acestei motivații pecuniare, se recunoștea indirect realitatea socio-economică a statului socialist - adevăratul motiv al emigrării în masă, însă cei care plecau erau lașii care nu înțelegeau obiectivele mărețe pentru a căror realizare toată populația trebuia să facă sacrificii. Practic, prin această explicație se admite indirect superioritatea, cel puțin economică, a societății capitaliste, fapt recunoscut și de Nicolae Ceaușescu în cadrul restrâns al Comitetului Politic Executiv.

În ceea ce privește natura superficială a mobilului emigrării ilegale, Securitatea aprecia că fuga în Vest era determinată de spiritul de aventură al unor tineri fără angajamente sociale, înșelați de propaganda occidentală asupra „așa-zisei libertăți” a lumii capitaliste. Aceștia erau încadrați în categoria „elementelor aventuriste (sic)”²⁸. Securitatea asocia „aventurierii” cu „elementele parazitare”²⁹, adică

²⁴ Aprecierea aparține gr. mr. Vasile Moise, adjunct al ministrului de interne, responsabil până în 1979 de coordonarea activității de combatere a infracțiunilor la frontieră, fiind exprimată în ședința Consiliului de Conducere al Ministerului de Interne din 27.12.1979. ACNSAS, dos. D-10423, vol. 2, 8.

²⁵ Mihăilă, „Se impune ridicarea ...,” 21.

²⁶ Mihăilă, „Se impune ridicarea ...,” 21.

²⁷ Mihăilă, „Se impune ridicarea ...,” 21.

²⁸ Pleșea, Preoteasa, „Căi de îmbunătățire a selectării ...”, 42-46. Dumitru Miu, Gheorghe Calotescu, „Aventurierii – un anturaj destrămat la timp,” *Securitatea* 1 (1987), 69, http://www.cnsas.ro/documente/periodicul_securitatea/Securitatea%201987-1-77.pdf.

persoanele fără loc de muncă. Această etichetă stigmatizantă – „elemente aventuriste (sic) și parazitare” – era considerată suficientă pentru a demonstra lipsa de valoare socială a celor care desconsiderau oportunitățile „societății socialiste multilateral dezvoltate”. Se sugera ideea că „fugarii” erau indivizi cărora „nu le place să muncească și nu concep să-și câștige în mod cinstit existența”³⁰, adevăratul motiv al neintegrării fiind lenea și aspirația la un Occident decadent, lipsit de etica muncii. În statisticile Securității, după criteriul profesiei avute la momentul trecerii sau încercării de trecere a frontierei, „aventurierii/persoanele neîncadrate în muncă” se situau pe locul 2, după muncitori, care reprezentau categoria cea mai numeroasă a fugarilor. Un raport privind starea infracțională la frontieră, înregistrată pe anul 1975³¹, evidențiază următoarea statistică în funcție de locurile de muncă/ocupațiile fugarilor: muncitorii reprezentau cel mai consistent segment, într-un procent de 48%, a doua categorie fiind aceea a persoanelor fără ocupație, într-un procent de 26% iar a treia categorie era aceea a elevilor și studenților, într-un procent de 16%. Același clasament, în funcție de ocupațiile infractorilor de frontieră, se regăsește și în documentele întocmite la finalul perioadei ceaușiste. Un raport al C.I.D. care centraliza datele la nivel național pentru anul 1986, indica următoarea situație: din 751 persoane identificate că au trecut (cu succes) granița între 1 ianuarie și 31 iulie 1986, după indicatorul profesie, 552 erau muncitori, urmați de 46 persoane fără loc de muncă, și de 33, elevi și studenți. Dintre persoanele prinse în tentativă, din totalul de 649 persoane: 331 erau muncitori, urmați de 139 persoane neîncadrate în muncă și 115 elevi și studenți. Același clasament se păstrează și la persoanele predate de statele vecine: din totalul de 422 persoane, 268 erau muncitori, urmați de 66 persoane neîncadrate în muncă. Exemplificativă este și situația „bazei de lucru”³² pe problematică, existentă la jumătatea anului 1986: din 11.734 persoane aflate în diferite forme de monitorizare, 6354 erau muncitori, urmați de 3154 persoane neîncadrate în muncă, urmate, la mare distanță, de categoria agricultorilor, în număr de 527.³³ Explicația pentru această stare de fapt, numărul mare de șomeri în rândul

²⁹ Dănilă Goga, Vasile Mihăilă, „Prevenirea evenimentelor de frontieră – sarcină cu semnificații majore a întregului aparat – convorbiri realizate la I.J. Timiș, I.J. Caraș-Severin și Direcția I,” *Securitatea* 2 (1977), 13-15, http://www.cnsas.ro/documente/periodicul_securitatea/Securitatea%201977-2-38.pdf. Într-o notă similară se înscrie intervenția gr. mr. Vasile Moise în ședința Consiliului de conducere al M.I. din 27.12.1979. ACNSAS, dos. D-10423, vol. 2, 8.

³⁰ Ion Poiană și Gheorghe Trifu, „Croaziera s-a încheiat înainte de a începe,” *Securitatea* 4 (1985), 53, http://www.cnsas.ro/documente/periodicul_securitatea/Securitatea%201985-4-72.pdf.

³¹ Elaborat de Direcția Construcții Militare care avea în perioada respectivă responsabilități pe această problematică. Statistica pe profesii indica următoarele: din 1142 de fugari, 555 erau muncitori, 303 fără ocupație, 192 elevi și studenți, 29 cu studii superioare (ingineri, profesori, medici), 36 funcționari și tehnicieni și 17 țărani. ACNSAS, dos. D-5164, vol.1, 1.

³² „Baza de lucru” cuprindea totalitatea persoanelor aflate în atenția Securității, sub diferite forme de monitorizare: de la menționarea în informații de primă sesizare incluse în dosarele de problemă sau de obiectiv (formă incipientă de monitorizare) până la subiecții dosarelor de urmărire informativă (forma cea mai complexă de monitorizare, efectuată în baza unor planuri de măsuri).

³³ ACNSAS, dos. D-10790, 10, 16, 38 și 40.

persoanelor cu intenții de emigrare ilegală, într-o societate în care șomajul nu era acceptat, toată populația adultă fiind încadrată obligatoriu în muncă, este încă în stadiul de analiză, urmând a ne edifica asupra acestui aspect în măsura găsirii unor resurse documentare relevante. Având în vedere materialele analizate până în prezent, avansăm ipoteza că soluția plecării definitive din țară devenea singura opțiune tocmai pentru persoanele care, în urma confruntărilor cu regimul (a manifestării unor atitudini critice, a refuzului colaborării cu Securitatea), erau pedepsite prin desfacerea contractului de muncă și se găseau în imposibilitatea de a se reangaja într-o societate în care singurul angajator era statul. Exemplificativ în acest sens este cazul lui Alfred Waldenmayer din Timișoara care activa în 1971 ca ghid pentru turiștii germani veniți în concediu pe litoralul românesc. La 2 zile după exprimarea refuzului de a colabora cu Securitatea, a fost concediat de directorul hotelului unde își desfășura activitatea de ghid. Alfred Waldenmayer a fugit din România, trecând Dunărea înot împreună cu o călăuză, în august 1978 și s-a stabilit în R.F. Germania.³⁴ Un exemplu similar este cel al sibianului Gerhard Dabi, un inginer constructor de perspectivă, care în 1978 a încercat să treacă ilegal granița dintre cele două Germanii, ascuns în portbagajul autoturismului unui cetățean vest-german, însă a fost depistat de vameși. Deși nu a fost condamnat penal pentru fapta sa, a fost concediat de la locul de muncă, Direcția de Construcții a județului Sibiu. Deși a fost apreciat pentru profesionalismul său, dovedit în proiectul de construcție a Hotelului Continental din Sibiu, i-a fost imposibil să găsească un alt loc de muncă potrivit pregătirii sale. Intrat în atenția Securității, i s-a propus să devină informator în schimbul recuperării postului de inginer constructor. Deoarece a refuzat, Gerhard Dabi a sfârșit ca muncitor necalificat, până la emigrarea sa legală în 1987.³⁵ În aceeași tipologie se înscrie și Traian Alexandru Eremia, urmărit de Securitatea din Sibiu la sfârșitul anilor '80 pentru suspiciunea de organizare a unui grup de „elemente dușmănoase” cu atitudini critice la adresa regimului.³⁶ În imposibilitatea de a-și găsi un loc de muncă din cauza dosarului deschis de Securitate, Traian Alexandru Eremia ia în considerare varianta fugii ilegale din țară, prin trecerea frauduloasă a frontierei româno-iugoslave cu ajutorul unei călăuze. Grupa operativă care instrumenta cazul îi întinde o cursă, prin intermediul unui informator, aducându-l în situația de a discuta cu o falsă călăuză, de fapt un ofițer de contrainformații la frontieră, căruia Eremia îi destăinuie intențiile sale de plecare ilegală precum și motivația: faptul că nu-și putea găsi un loc de muncă din cauza dosarului de urmărire.

Practica regimului de a concedia persoanele care doreau să emigreze în Occident

³⁴ Relatarea lui Alfred Waldenmayer despre fuga sa în RFG este redată de Johann Steiner și Doina Magheți, „Mormintele tac”, vol. 2, 159-211.

³⁵ Steiner, Magheți, „Mormintele tac”, 217-237.

³⁶ Grupul a primit criptonimul „Cohorta 12” și a devenit subiectul unui dosar de urmărire lucrat de Serviciul I B (Informații Interne) al Securității Județului Sibiu, sub coordonarea mr. Nechifor Ignat. <http://www.cnsas.ro/documente/judet/Sibiu/1.1.pdf>, accesat la data de 02.06.2020.

este denunțată și de către Elliot Abrams - asistent al secretarului de stat pentru drepturile omului și probleme umanitare din Departamentul de Stat al SUA. Acesta s-a aflat într-o vizită oficială în România, în perioada 5-7 octombrie 1982, pentru a se informa în legătură cu modul de respectare a drepturilor civile, interesul administrației americane față de acest subiect manifestându-se în contextul analizei oportunității reînnoirii Clauzei Națiunii celei mai Favorizate. În discuțiile cu partea română, Elliot Abrams cerea asigurări că „intimidarea celor ce intenționează să emigreze prin amenințări, hărțuiri sau *pierderea serviciului* va înceta și că penalizările și taxele mai mari decât cele normale, indiferent de scopul lor, nu vor mai fi impuse celor ce doresc să emigreze din România.”³⁷ Același aspect privind hărțuirea cetățenilor români care solicitau plecarea definitivă, inclusiv prin *concedierea de la locul de muncă*, este reluat într-un raport întocmit la solicitarea Comisiei Senatului SUA pentru Relații Externe, datat 14 aprilie 1983. Acest raport a fost elaborat după o vizită în România, în ianuarie 1983, a funcționarilor guvernamentali Charles Berk, Alan Safran și Nancy Stetson. Aceștia au purtat discuții cu oficiali români din cadrul Ministerului de Externe, cu funcționarii Ambasadei SUA la București și cu simpli cetățeni, aspect menționat în scrisoarea de însoțire a raportului.³⁸

În cazul unor „accidente”, când alegeau soluția emigrării ilegale profesioniști, persoane care s-au remarcat în domeniile lor de activitate, deci care nu puteau fi încadrate în tipologia „paraziților”, pentru respectivii se găseau motive din sfera (i)moralității (erau invocate, de regula, relații extraconjugale). Sunt relevante situațiile unui reputat regizor al Teatrului Național din Cluj-Napoca și al unui dirijor al Filarmonicii din Brașov (a căror identitate preferăm să nu o divulgăm), acuzați că au emigrat în Occident deoarece erau implicați în relații extraconjugale, fuga reprezentând în fapt părăsirea familiei, prin această explicație urmărindu-se de către Securitate evidențierea caracterului imoral al persoanelor care recurgeau la această practică.³⁹

O altă categorie socială era aceea a așa-numiților „infractori de drept comun”. O bună parte a acestora erau, de fapt, condamnați pentru tentative anterioare de trecere ilegală a frontierei, infracțiune de drept comun potrivit Codului Penal adoptat în 1968. Intenționat, Securitatea nu explica diferențele dintre acești condamnați și celelalte categorii de infractori de drept comun, pentru a crea impresia că opțiuni pentru emigrare erau persoane cu o condiție morală inferioară. Se punea asupra lor

³⁷ Notă a C.I.D. privind „Convorbiri SUA-România în legătură cu procedurile de emigrare”. ACNSAS, dos. D-10974, vol. 17, 167-168.

³⁸ „Human Rights Issues in United States Relations with Romania and Czechoslovakia. A Staff Report Prepared for the Committee on Foreign Relations United States Senate,” https://books.google.ro/books?id=ExP432LniDQC&printsec=frontcover&source=gsb_book_other_versions_r&redir_esc=y, accesat la 01.06.2020.

³⁹ *Securitatea* 3 (1984), 38-41, http://www.cnsas.ro/documente/periodicul_securitatea/Securitatea%201984-3-67.pdf.

stigmatul infraționalității, al pușcăriașului de rând. Totuși statisticile reci arătau altceva. În nota de fundamentare a proiectului ordinului de linie în domeniul evaziunii (nr. 00887/26.06.1976) se precizează că din totalul de 1474 persoane care au săvârșit în 1975 infrațiunea de trecere frauduloasă a frontierei, doar 24 se aflau în urmărirea organelor de miliție și 19 suferiseră anterior condamnări pentru infrațiuni de drept comun.⁴⁰

Categorii de persoane vizate:

Ordinele Ministerului de Interne prin care s-a reglementat activitatea de informații pe problematica evaziunii⁴¹ ofereau indicații cu privire la tipologiile umane, categoriile sociale sau mediile și obiectivele spre care să fie orientată rețeaua informativă pentru a obține date cu privire la intenții de plecare frauduloasă sau refuz al întoarcerii în țară. Persoanele care intrau în sfera de interes a Securității pe linia emigrației ilegale pot fi grupate în funcție de: a) derularea de acțiuni considerate suspecte - exprimarea opțiunii pentru emigrare; b) existența unor relații cu cetățeni străini sau români stabiliți în străinătate; c) apartenența la anumite medii - tineret nonconformist, minoritatea germană, comunitățile neo-protestante, familii cu antecedente politice și d) angajarea în anumite obiective de producție - unitățile industriale și agricole din zona de frontieră.

Un indicator important de orientare pentru cadrele M.I. a fost acela al lipsei unor ancore solide în societatea socialistă (loc de muncă, familie, încadrare politică). Potrivit art.1, alin. (2) al Ordinului nr. 00887/1976, trebuiau urmărite „unele categorii de tineri”, fără a fi definită această expresie, sugerându-se tipologia tinerilor neconvenționali care apreciau modelul cultural occidental, „persoanele care duc o viață parazitară” sau „cei care nu au locuri de muncă stabile”. Similar, Ordinul nr. 00129/1980, la art. 2, menționează în categoria suspectilor „persoanele care nu desfășoară o activitate utilă societății ori refuză sistematic să se încadreze în muncă, ducând un mod de viață parazitar”. Așa cum am arătat mai sus, non-conformiștii/aventurierii sunt parte a imaginarului Securității cu privire la transfugi. Deși existau și persoane care acționau dintr-un spirit de aventură exacerbat și care nu aveau un proiect serios, bine cumpănit, majoritatea frontieriștilor optau pentru această acțiune periculoasă după o reflecție și pregătire temeinice, îndelungate (chiar de ani), având motivații bine stabilite care țineau de nevoia de libertate, de interese economice, în general de accesul la un regim democratic care permitea afirmarea individului în funcție de abilitățile personale.

⁴⁰ ACNSAS, dos. I - 3634, vol. 2, 304.

⁴¹ *Ordinul nr. 00887/26.06.1976 referitor la perfecționarea activității de cunoaștere, prevenire și neutralizare a acțiunilor de trecere frauduloasă a frontierei sau de rămânere ilegală în străinătate, precum și pentru concentrarea, în acest sens, a eforturilor tuturor organelor de securitate și miliție*, ACNSAS, dos. I - 3634, vol. 2, 298-303; respectiv *Ordinul nr. 00129/15.03.1980 privind activitatea de prevenire, descoperire și neutralizare a acțiunilor de trecere frauduloasă a frontierei de stat a Republicii Socialiste România sau de rămânere ilegală în străinătate*, ordin care va rămâne în vigoare până la finalul regimului, ACNSAS, dos. D - 10825, vol. 92.

În categoria persoanelor cunoscute de autorități ca având intenții clare de emigrare, categorie indicată explicit de ordinele nr. 00887/1976 și nr. 00129/1980, intrau: a) persoanele cărora li s-au respins cererile de plecare în străinătate, fie definitivă, fie temporară sau de căsătorie cu cetățeni străini și b) persoanele cu antecedente, „avertizate, amendate contravențional sau condamnate pentru infracțiunea de trecere frauduloasă a frontierei ori pentru tentativă” sau „care au reușit să treacă fraudulos frontiera de stat ori au rămas ilegal în străinătate și au revenit în țară”.

Deci simpla afirmare a dorinței de emigrare, chiar dacă se viza plecarea cu forme legale, îi aducea automat pe cetățenii respectivi în categoria suspectilor de evaziune. Este adevărat că o parte din cei care și-au propus să plece au încercat varianta trecerii ilegale a frontierei, după ce au așteptat timp îndelungat un răspuns favorabil de la Direcția pașapoarte sau au primit un răspuns negativ la solicitarea de emigrare definitivă. Este, în special, cazul etnicilor germani care încercau inițial varianta oficială. Ofițerii Securității indicau „psihoza emigraționistă a etnicilor germani, cultivată de organizațiile șvabilor și ale sașilor din R.F. Germania”⁴² ca fiind o cauză importantă a fenomenului. Posibilitatea emigrării legale a etnicilor germani, în schimbul unor sume de bani remise de R.F. Germania cu titlul de plăți compensatorii pentru educația și pregătirea profesională asigurată gratuit de statul român⁴³, a deschis Cutia Pandorei, creând în comunitățile germane un interes enorm de a pleca din R.S. România. Cum numărul emigrărilor legale era limitat și condiționat de argumentul umanitar al reîntregirii familiei, deci existența în R.F. Germania a unei rude de gradul I care solicita reîntregirea, pentru cei care nu îndeplineau acest criteriu tentația de a fugi era foarte mare. Dacă un membru al familiei reușea să fugă, după reglementarea situației sale juridice în R.F. Germania, acesta cerea ulterior reîntregirea familiei. În zonele multietnice, Banat și județele transilvane cu puternice comunități germane, această psihoză emigraționistă s-a răspândit și în rândul populației românești majoritare.

În ceea ce-i privește pe cei care nu erau la prima încercare de a fugi, această categorie a fost explicit indicată în reglementările M.I. deoarece, urmare a statisticilor efectuate la nivelul D.S.S., s-a stabilit că pericolul de recidivă era ridicat, în ciuda tratamentului brutal de care aveau parte transfugii prinși sau returnați de statele vecine, aspect care indică determinarea unora de a reuși indiferent de repercusiuni. Nivelul ridicat al recidivei indica implicit eșecul

⁴² Cf. col. Ioan Coșer, ofițer de Securitate al I.J. Arad. Vezi Mihăilă, „Se impune ridicarea calității ...,” 20.

⁴³ Florica Dobre, Florian Banu, Luminita Banu și Laura Stancu, *Acțiunea „Recuperarea”. Securitatea și emigrarea germanilor din România (1962-1989)* (București: Editura Enciclopedică, 2011); Baier Hannelore, Ernst Meinhardt, *Cumpărarea libertății. Dr. Heinz-Günther Hüsche în interviuri cu Hannelore Baier și Ernst Meinhardt* (Sibiu: Honterus, 2014).

metodelor punitive în cazul condamnaților și ineficiența măsurilor preventive aplicate de organele securității în dosarele de urmărire informativă.⁴⁴

O altă categorie importantă de suspecți era aceea a *cetățenilor care întrețineau legături cu străini ori aveau rude plecate legal sau ilegal în Occident*. Aceste persoane era văzute drept subiecți siguri ai acțiunilor negative, de incitare la emigrare, exercitate de către rudele/prietenii din Occident. Desigur că existența unor legături în țările vestice constituia o circumstanță favorabilă de obținere a statutului de azilant și de adaptare mai ușoară la societatea occidentală, însă instituirea acestei categorii, prevăzută atât în ordinul din 1976, cât și în cel din 1980, evidențiază obsesia regimului vizavi de posibile acțiuni subversive ale străinilor proveniți din statele „imperialiste”. Monitorizarea relațiilor cetățenilor români cu rude sau prieteni din străinătate, realizată inclusiv prin interceptarea corespondenței de către unitatea specială „S”, era relevantă pentru Direcția pașapoarte în procesul de aprobare a pașapoartelor turistice sau de lucru. Identificarea de către lucrătorii Securității a unor „influențe negative” exercitate de rudele/prietenii din străinătate față de solicitant, anula orice șansă de obținere a pașaportului temporar deoarece se considera că există un risc ridicat de rămânere ilegală în străinătate. În plus, Securitatea a identificat situații în care activitatea străinilor nu s-a limitat doar la instigarea la emigrare ci s-a materializat în organizarea unor acțiuni de scoatere frauduloasă din țară a rudelor sau prietenilor români. De regulă apelau la această practică foștii cetățeni români, stabiliți legal sau ilegal în străinătate care nu aveau altă posibilitate de a-și reîntregi familiile.⁴⁵ În această categorie se înscrie și muzicianul Nicu Covaci care, stabilit legal din 1976 în R.F. Germania, urmare a unei căsătorii aranjate, a revenit în 1977 în România și a organizat evadarea spectaculoasă a celorlalți membrii ai trupei Phoenix, pe care i-a ascuns în boxe Marshall, de mari dimensiuni, înșelând astfel vigilența cadrelor M.I. din P.C.T.F.⁴⁶

În strânsă legătură cu categoria menționată anterior, Ordinul nr. 00129/1980 introducea o categorie nouă de suspecți, pe aceea a străinilor care „aflați temporar sau cu domiciliul în R.S. România, au preocupări de a scoate ilegal persoane din țară”. Cei mai periculoși erau turiștii din statele vestice, în principal din R.F. Germania, deoarece Securitatea a identificat cazuri de evaziune organizate de

⁴⁴ Aspectul este adus în discuție în ședința conducerii M.I. din 27.12.1979 de șeful Direcției a VI-a – Cercetări penale, col. Vasile Gheorghe; ACNSAS, dos. D - 10423, vol. 2, 16.

⁴⁵ În periodicul „Securitatea”, la rubrica „Punct ochit, punct lovit”, dedicată unor succese operaționale, au fost consemnate câteva cazuri de trecere ilegală a frontierei organizate de transfugi stabiliți în Occident care s-au întors în țară pentru a asigura fuga persoanelor sau a rudelor apropiate. Vezi Constantin Pleșea, Gavril Oniceag, „Filiere, canale și ... lacune,” *Securitatea* 1 (1988), 59-64, http://www.cnsas.ro/documente/periodicul_securitatea/Securitatea%201988-1-81.pdf; Gheorghe Preoteasa, Gavril Oniceag, Alexandru Stănescu, „Eșecul a fost total,” *Securitatea*. 3 (1984), 62-64, http://www.cnsas.ro/documente/periodicul_securitatea/Securitatea%201984-3-67.pdf; Gheorghe Preoteasa, Gavril Oniceag, „Aurel Tudor” ... demascat!,” *Securitatea* 4 (1983), 30-32, http://www.cnsas.ro/documente/periodicul_securitatea/Securitatea%201983-4-64.pdf.

⁴⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=90tE6fNHHjw&t=7s>, accesat la 24.11.2020.

aceștia, însă și mediile străinilor stabiliți pe o perioadă mai lungă în țară (diplomați, studenți, cercetători, oameni de afaceri etc.) erau monitorizate pentru suspiciunea de propagandă la emigrare. Supravegherea străinilor suspecți de incitare la emigrare revenea Direcției Contraspionaj, prevenirea discreditării la nivel internațional a regimului și a conducătorului suprem fiind un obiectiv al acestei linii de muncă.

Ordinul 00887/1976 a prevăzut între mediile care trebuiau monitorizate și „obiectivele economice cu fluctuație mare de personal aflate în zona de frontieră”, cu referire la întreprinderile din industria minieră sau la fermele agricole, obiective care atrăgeau forță de muncă din toată țară, o mare parte a muncitorilor fiind tineri, necăsătoriți, deci persoane care se încadrau în categoria de risc. Enumerările celor două acte normative nu erau limitative ci exemplificative, listele de suspecți rămânând deschise, aspect indicat prin formulările: „alte medii și locuri unde se pot pregăti ori comite astfel de fapte” și „alte categorii de persoane pretabile să săvârșească ori să instige la săvârșirea trecerii frauduloase a frontierei de stat sau de rămânere ilegală”.

Suplimentar celor stabilite prin ordin, ofițerii specializați pe problematica evaziunii din direcțiile contrainformații militare și securitate internă asigurau orientarea colegilor din inspectoratele județene spre medii considerate de ei relevante. Pe lângă cele deja menționate, au mai fost incluse în categoriile de suspecți persoanele cu atitudini ostile la adresa regimului („elementele dușmănoase”, „naționaliști”, „legionari”, „foști condamnați pentru infracțiuni contra securității statului”) și persoane care făceau parte din „diferite secte legale sau ilegale”, cu referire la cultele neoprotestante, a căror apartenență religioasă le asigura un avantaj pentru a obține statutul de azilanți în Statele Unite ale Americii.⁴⁷

Deși nu a fost menționată în ordinele de linie, o categorie specială avută în atenție de organele M.I., în special de inspectoratele din județele de graniță, era aceea a călăuzelor. Una din modalitățile frecvent utilizate de frontieriștii proveniți din județele din interiorul țării, care nu cunoșteau zona de frontieră, era să angajeze, contra unor sume substanțiale (de ordinul zecilor de mii de lei), persoane din localitățile de graniță. Se crease o nouă meserie în zonă care, evident, nu era trecută în nomenclator. Adjunctul ministrului de interne, gr. Vasile Moise atrăgea atenția în ședința consiliului de conducere al M.I., din 27 decembrie 1979, că „se face foarte puțin pentru depistarea călăuzelor și luarea unor măsuri exigente împotriva acestor elemente care... și-au făcut o profesie din această activitate”. Vasile Moise îi raporta ministrului George Homoștean că în cursul anului 1979 au fost depistate 27 de călăuze, însă măsurile luate împotriva acestora (neprecizate) erau considerate blânde și drept urmare, ineficiente. Faptul se datora neincriminării exprese a acestei fapte, acțiunea călăuzelor putând fi încadrată la complicitate la infracțiunea de trecere frauduloasă a frontierei. Drept urmare pedepsele erau mai reduse decât cele acordate pentru autori/coautori, deși activitatea, prin caracterul continuu, organizat

⁴⁷ ACNSAS, dos. D - 5164, vol.1, 5.

și material (Moise indica suma de 200.000 lei câștig pe an), reprezenta un risc permanent, de durată pentru societatea socialistă, mai mare decât cel reprezentat de o persoană care săvârșea, teoretic, o singură dată acțiunea de trecere ilegală a frontierei. Pentru a descuraja populația din zona de frontieră să se implice în acte de evaziune, adjunctul ministrului propunea organizarea de procese publice în localitățile de domiciliu ale călăuzelor (sate sau orașe de mici dimensiuni), mizând pe efectele generate de oprobriul comunității și pe rolul inhibitor al acțiunii punitive.⁴⁸ Din analiza articolelor pe tematica evaziunii publicate în periodicul Securitatea, începând cu anii '80 se remarcă o abordare diferită în finalizarea dosarelor de urmărire în problema trecerilor frauduloase ale frontierei, în funcție de calitatea subiecților. Față de persoanele supravegheate pentru suspiciunea de evaziune, în cazurile banale care nu implicau intenția de folosire a forței, se aplicau măsuri de avertizare sau de punere în dezbatere publică la locul de muncă, pentru a se raporta superiorilor de la centru că s-au obținut succese pe linie de prevenire. În schimb în cazul călăuzelor se urmărea prinderea și trimiterea în judecată a acestora, apreciindu-se că faptele erau de o gravitate mai mare.

Măsuri de contracarare a fenomenului adoptate de Securitate:

Măsurile de eradicare a fenomenului emigrației ilegale erau similare celor de pe alte problematici și se substituiau dezideratului Securității din etapa ceaușistă: monitorizarea exhaustivă a societății și prevenirea oricăror derapaje de la linia politico-ideologică, prin crearea unui sentiment de teamă generalizată față de ubicuitatea Securității. Nu exista un interes de soluționare a problemei prin trimiterea în judecată a persoanelor cu intenții de evaziune, pentru a nu se alimenta astfel retorica externă privind nerespectarea drepturilor omului, în speță a libertății de circulație. Obiectivul general era de a determina acele „elemente” corupte de propaganda Vestului să conștientizeze răul pe care sunt pe cale să-l comită și să renunțe la idee. Prinderea în tentativă sau, mai grav, returnarea de către autoritățile statelor vecine a unei persoane care figura în „baza de date” a Securității constituia un eșec pentru ofițerul care o avea în monitorizare. Eșecul era cu atât mai mare dacă asupra persoanei respective s-a dispus anterior vreo măsură de prevenire, însemnând că aceasta nu a fost eficientă și că ofițerul nu a urmărit cu rigoare efectele aplicării ei, că nu a identificat persistența intenției. Practic ofițerilor li se cereau capacități de penetrare a minților persoanelor suspectate.⁴⁹ Cel mai grav eșec

⁴⁸ ACNSAS, dos. D - 10423, vol. 2, 9.

⁴⁹ În Raportul nr. 0039173/11.12.1989 privind activitatea anuală pe problematica evaziunii desfășurată în județul Sibiu, întocmit de ofițerul responsabil de problemă, mr. Mușet Nicolae, se menționează că în cursul anului 1989 au fost sancționați 3 ofițeri din I.J. Sibiu (mr. Mușet Nicolae, mr. Balici Emilia și cpt. Cîrnu Nicolae) pentru neglijență în gestionarea „bazei de lucru”, adică supravegherea ineficientă a persoanelor semnalate cu intenții de evaziune având în vedere că 17 dintre acestea au acționat la frontieră, unele reușind să se stabilească în străinătate. ACNSAS, dos. D - 8702, vol. 21, 37.

pentru un ofițer de Securitate consta în plecarea ilegală a unor persoane din agentură sau rude apropiate ale acestora.

Tipurile de măsuri preventive aveau nivele diferite de importanță, în funcție de gravitatea lor fiind aprobate la nivel de inspectorat județean sau la nivel de unitate centrală. Cea mai puțin invazivă dintre măsuri, care nici măcar nu presupunea intervenția directă a Securității în relația cu persoana supravegheată, era *influențarea pozitivă*. Aceasta se realiza fie prin agenți, fie cu ajutorul familiei sau a altor persoane cu autoritate asupra „elementului” vizat, profesori sau șefi profesionali. Acești „factori de sprijin” ai Securității aveau misiunea de a convinge persoana să renunțe la ideea de a pleca ilegal în Occident. Tot din categoria măsurilor „lejere” făcea parte *atenționarea*. Aceasta presupunea un dialog cu ofițerul de Securitate care atenționa persoana vizată asupra pericolelor și urmărilor grave pe care le implica plecarea ilegală din țară. În cadrul atenționării se invocau drept argumente: „realitățile negative” ale societății capitaliste (lipsa protecției sociale paternaliste, corupția, atitudinea ostilă față de emigranți) și consecințele negative pe care le implica trecerea frauduloasă a frontierei care se putea solda chiar cu decesul protagoniștilor. Aceste măsuri se aplicau asupra persoanelor foarte tinere, în general elevi, considerați victime ale propagandei străine ostile. Măsuri preventive cu implicații mai grave, al căror scop era recunoașterea vinovăției de către persoana vizată și asumarea în scris a schimbării conduitei, erau *avertizarea* și *punerea în dezbatere publică*. *Avertizarea*⁵⁰ putea avea loc la sediul organelor de Securitate sau la locul de muncă, în cazul din urmă impunându-se prezența ofițerului alături de aceea a martorilor (persoane din conducerea întreprinderii sau din organizația de partid). *Punerea în dezbatere publică* se desfășura în unitățile în care persoana supravegheată își desfășura activitatea pentru a provoca, pe lângă frică, o atitudine ostilă a colectivității față de colegul vizat sau pentru a descuraja alți indivizi cu idei similare. Într-un material de orientare a activității din teritoriu, elaborat de către Direcția Contrainformații Militare, s-a formulat următoarea propunere de eficientizare a activității de prevenire: „cu ocazia avertizărilor, dezbaterilor publice, atenționării acestora (n.n. a persoanelor suspectate că intenționează să treacă fraudulos frontiera), să fie fotografiate și să li se atragă atenția că vor fi date în atenție la frontieră, unde riscă, în afara faptului de a fi reținute, să fie împușcate, așa cum au fost frații Blaga Simion și Alexandru și alții.”⁵¹

Pe lângă măsurile preventive aplicate în cazuri concrete, o altă categorie de activități de prevenire se adresa publicului larg sau anumitor segmente de populație, fiind de natură propagandistică, organizate sub eticheta de „pregătire contra-informativă a populației”. Cele adresate publicului larg au constat în publicarea de articole „cu caracter (sic!) demascator” în presa centrală sau locală, adică relatări

⁵⁰ <http://www.cnsas.ro/documente/arhiva/Dictionar%20termeni.pdf>, accesat la 20.06.2020.

⁵¹ ACNSAS, dos. D - 5164, vol.1, 4.

despre „pericolele social-morale” ale traiului în societatea capitalistă, despre riscul fugărilor de a nu primi statutul de azilanți din partea statelor unde doreau să se stabilească sau declarații ale persoanelor care au trecut prin experiența „dezdăcănării” și au optat pentru reîntoarcerea în patrie.⁵² Ofițerii de securitate cu talent editorial erau încurajați să scrie, sub pseudonim, articole pe această temă.

O metodă des folosită de organele Securității era *dezinformarea ofensivă*, constând în răspândirea de știri false prin care să se descurajeze fuga peste graniță. Prin rețeaua informativă a fost lansat în spațiul public zvonul că autoritățile iugoslave înapoiază toți fugarii prinși și că grănicerii ambelor state au ordin să tragă, fără somație, în fugari.⁵³ Un zvon foarte intens vehiculat în localitățile din zona de frontieră și care a fost repetat în mărturiile a numeroși frontieriști a fost acela că statul român dădea la schimb un vagon de sare pentru fiecare fugar returnat de statul iugoslav.

Un rol important în prevenire îl reprezenta *munca de educație în rândul cetățenilor*, activitate coordonată de Consiliul Politic din fiecare inspectorat județean al M.I. Lucrătorii Securității erau obligați să participe la ședințele organizațiilor de partid sau ale oamenilor muncii din obiectivele pe care le aveau în responsabilitate și să avertizeze asupra pericolelor politico-ideologice și sociale reprezentate de fapta reprobabilă a plecării ilegale din țară. Prin aceste acțiuni se viza educarea populației active pentru a denunța persoanele care intenționau să fugă sau care derulau activități suspecte în acest scop. Desigur că zona vizată cu predilecție pentru astfel de activități era aceea a localităților de la graniță, unde cetățenii erau avertizați asupra obligației de a anunța autoritățile despre orice indicii legate de fapte de evaziune (urme de trecere, ascunzători) sau persoane suspecte (prezențe în zonă ale unor persoane străine). Acest tip de măsură ilustrează lipsa de înțelegere sau ignorarea de către autorități a stării de spirit a populației deoarece încercarea de atragere la colaborare a locuitorilor zonei de granița a fost marcată, în general, de eșec, o mare parte a frontieriștilor provenind chiar din zona respectivă.

⁵² În cadrul emisiunii „Reflector” se difuzau reportaje pe tema „pericolelor social-morale” ale plecării din țară și a dimensiunii tragice a dezdrăcănării. Un astfel de reportaj, intitulat sugestiv „Dus-întors pe drumul amăgirilor” redă mărturia unui concetățean care a făcut greșeala să creadă în propaganda posturilor de radio imperialiste, însă după ce s-a confruntat cu realitatea dură a capitalismului a decis să revină în țară, regretând decizia de a pleca. Vezi documentarul „Fuga, cum pleca românii din țară în timpul comunismului”. Similar, într-un interviu acordat în periodicul *Securitatea*, lt.col. Alexandru Aliman de la Direcția I menționează ca măsură preventivă eficientă: utilizarea presei județene, cu aprobarea organelor de partid, pentru a reda mărturiile unor fugari reveniți în țară cu privire la condițiile dure de trai din statele occidentale, în care să se facă referire la șomaj, la lipsa locuințelor sau la consumul de droguri. Goga, Mihăilă, „Prevenirea evenimentelor de frontieră...” 17.

⁵³ Aurel Mihalcea, „Rezultate și perspective în munca de popularizare a legilor și de pregătire contrainformativă a populației,” *Securitatea* 2 (1977), 8-10, http://www.cnsas.ro/documente/periodicul_securitatea/Securitatea%201977-2-38.pdf.

Au existat și persoane care au răspuns solicitării autorităților⁵⁴, însă în analizele interne de la final de an conducerea Securității era nevoită să constate invariabil o implicare scăzută a populației în a-i sprijini pe ofițerii de securitate și miliție în activitatea de depistare și/sau prindere a frontieriștilor. În mod eronat, șefii internelor puneau această stare de fapt pe seama insuficienței activității de propagandă contrainformativă a cadrelor din județele de graniță și nu pe cauzele care determinau ineficiența propagandei.⁵⁵ Complicitatea scăzută a „oamenilor muncii” cu organele de partid și de stat în confruntarea cu frontieriștii a fost semnalată și de către Comandamentul trupelor de grăniceri. Într-o analiză a activității infrafracționale la frontieră, înregistrată în 1979, se menționa că doar un procent de 11,3% persoane au fost prinse în tentativa de trecere frauduloasă a frontierei ca urmare a informațiilor furnizate de populație.⁵⁶

Concluzii

Libera circulație reprezintă azi un drept fundamental al cetățenilor români, respectat la nivel statal și suprastatal, în virtutea apartenenței la Uniunea Europeană. Deși, în perioada ”democrației populare”, libertatea de a circula în interiorul și exteriorul țării era asumată în plan internațional, prin semnarea de către România a Cartei Drepturilor Omului și a Actului Final al Conferinței de la Helsinki, regimul ceaușist a restricționat drastic acest drept, iar în anii de final ai dictaturii izolarea totală a românilor față de exterior a devenit un obiectiv major al autorităților. În acel context, trecerile frauduloase ale frontierei au constituit *contestări indirecte ale regimului* și au devenit, la nivel simbolic, tot atâtea dovezi cu privire la degradarea condițiilor de trai în R.S. România. Fiecare reușită „evazionistă” a putut fi valorizată într-o mărturie care a adus în atenția Occidentului, atât la nivel instituțional – statal și suprastatal (organismele internaționale pentru apărarea drepturilor omului), cât și al societății civile (mass-media, ONG-uri, intelectualitatea apuseană), nivelul dramatic de limitare a drepturilor cetățenilor români, în ciuda angajamentelor internaționale asumate de Nicolae Ceaușescu în anii '70, în schimbul acceptării sale ca partener de dialog de către liderii Vestului și a obținerii de avantaje economice (finanțare, tehnologie, piață de desfacere). Chiar și în cazul celor care odată ajunși în Occident nu se adresau presei pentru a-și transmite mesajul critic la adresa regimului, simplele declarații pe care le dădeau funcționarilor din statele de emigrare sau de tranzit (în vederea întocmirii dosarelor pentru solicitarea azilului politic / statutului de refugiat) și prin care li se solicita să-

⁵⁴ În cursul anului 1980, 334 persoane au fost prinse în tentativă de trecere ilegală a frontierei ca urmare a semnalării lor de către „oamenii muncii” iar dintre acestea 167 au fost reținute chiar de către localnici ai zonei de frontieră. ACNSAS, dos. D - 10421, vol. 2, 37.

⁵⁵ ACNSAS, dos. D - 10423, vol. 2, 9.

⁵⁶ ACNSAS, dos. D - 10471, vol. 3, 132.

și motiveze gestul plecării ilegale, reprezentau dovezi ale degradării condițiilor de trai și ale îngrădirii libertăților fundamentale.

Într-o epocă în care România aparține spațiului comunitar european, proiect politic care are printre fundamentele de bază tocmai libertatea de circulație a oamenilor și posibilitatea alegerii locului de muncă și trai, imaginarea, de către cei care s-au născut după '89, a unui sistem care limitează drastic acest drept și care forțează individul să fie prizonier într-un spațiu guvernat dictatorial, este dificilă sau imposibilă. Recursul la memorie cu privire la fenomenul social al trecerilor frauduloase ale frontierei, care a marcat perioada de final a dictaturii, reprezintă o modalitate de a conștientiza că drepturile cetățenești nu sunt un dat istoric și că lipsa de interes social pentru respectarea principiilor fundamentale ale democrației și ale statului de drept poate oricând genera o altă realitate, mai puțin favorabilă dezvoltării individuale.